

CELALİ İSYANLARINDA KAYBOLAN BİR BELGE: ZEYNÜL-ARAP (VEYA AHMED FAKİH) ZAVİYESİ VAKFİYESİ

Anadolu'yu kasıp kavuran Celâli İsyanları Anadolu'da pek çok tahribata sebep olduğu gibi¹ bu yazıda üzerinde durulan Zeynü'l-Arap Zaviyesi Vakfiyesi'nin de yok olmasına sebep olmuştur. Ne var ki yok olan bu belgenin sıradan bir zaviyenin vakfiyesi olmadığı anlaşılmaktadır.

9 Nisan 1615 (19 R.Evvel 1024)'te düzenlenen ve ekte transkripsiyon ve tıpkıbasımı verilen belgede anlatıldığına göre, Konya'nın Şeyh Alaman² Mahallesi'nde bulunan "Merhum Eş-Şeyh Ahmed b. İbrahim Zeynü'l-Arap Zaviyesi'nde evlâdiyet üzere mütevellî olan Abdu'l-Ahad b. Seydali Fakih " beraberindeki şahidlerle Konya Kadısı Mustafa Efendi'ye başvurmakta ve mütevellisi bulunduğu zaviyenin vakfiyesinin "Celâli istilâsı ve kıtlık ile pahalılık..." döneminde kaybolduğunu söylemektedir. Bu nedenle zaviyeye ait eşya ve akarların mülke döndüştüğünü belirtmekte, bu sebeple kadıdan daha doğrusu mahkemeden vakfiye yerine geçecek belge (hüccet) istemektedir.

Mütevellinin tanımladığı bu yerde, Konya üzerinde son zamanlarda yapılan çalışmalarda bu isimle bir zaviyeye rastlanmamakta³, yalnız İ.H. Konyalı'nın Abideleri ve Kitabeler ile Konya Tarihi (Konya 1964) adındaki eserinde bu mahalde görülen Fakih Ahmed Zaviyesi'nin, Zeynü'l-Arap Zaviyesi'yle aynı olduğu anlaşılmaktadır⁴.

Ne var ki problem de burada başlamaktadır; çünkü aynı yüzyılda Konya'da iki⁵ ve hatta daha fazla⁶ Ahmed Fakih'in yaşadığı ve üstelik bunların hayat hikayelerinin birbirine karıştığı bilinmektedir. Üstelik Anadolu'da yazılan erken dönem eserlerden biri olan *Çarhnâme*'nin yazarının da bu Fakih Ahmedler'den birisi olduğu muhakkaktır⁷. Mamafih bu Fakih Ahmedler'den hangisinin *Çarhnâme* yazarı olduğu, kaybolan bu

¹ Celâli İsyanlarının Anadolu'da yarattığı tahribatın boyutları için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâli isyanları"*, Bilgi yayınevi, Ankara 1975.

² Bazı araştırmacıların Şeyh Aliman olarak okudukları bu isim ekte tıpkıbasımı verilen belgede açıkça Şeyh Alaman olarak yazılmıştır. Bkz. Yusuf Küçükdağ, *Lale Devrinde Konya*, (Basılmamış doktora tezi), Konya, 1989, 67.

³ Yusuf Küçükdağ, *Aynı Eser*.

⁴ İ.H. Konyalı, *Abide ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, 745.

⁵ İ. H. Konyalı, *Aynı Eser*, 395-396.

⁶ Osman F. Sertkaya, "Ahmed Fakih", *DVIA.*, 2, 65.

⁷ Osman F. Sertkaya, "Ahmed Fakih", *DVIA.*, 2, 65-67.

vakfiye ile biraz daha belirsizleşmiştir. İşte burada eldeki bilgiler ve bu belge ışığında bu mesele tartışılacaktır.

Zaviyenin Kurucusu'nun Kimliği

Vakfiye yerine düzenlenen belgede, Zeynü'l-Arap Zaviyesi'nin Şeyh Alaman Mahallesi'nde yereldiğini yukarıda zikretmiştik. Bu mahalleye adı verilen Şeyh Alaman, Ahmed Fakih'in bendelerindedir ve bu zaviye bitişiğinde küçük bir mescid yaptırmış ve daha sonra kendisi de içine gömülmüştür. Konyalı'nın tespitlerine göre sonradan yerine mektep yapılan ve bu zaviyeye ait olup buradaki mektep binasından alınıp Konya Müzesi'ne (envanter No: 1067) kaldırılan kitabedeki ifadelerde, Seyyid Ahmed, Fakih Ahmed ve Seyyid İbrahim Arap adına 687 (M. 1288) tarihinde burada bir zaviye yapılmıştır⁸. Ekte fotokopisi verilen belgede ve İ. H. Konyalı'nın eserinde bu zaviyenin Konya'nın Şeyh Alaman Mahallesi'nde yereldiği görülürken, başka bir araştırmacı, *Latifi Tezkeresi*'ndeki bir kaydın tesiri ile bu mahalle ve zaviyeyi alıp Karaman'a taşımış ve sanki bu zaviye ile Şeyh Alaman Mahallesi ve türbesini oradaymış gibi göstermiştir.⁹

19 R. evvel 1024 tarihli bu belgede Ahmed Fakih, "...kutbu'l-ulemâ ve müşşidü'l-fukara fi'd-dünya ve'l-ukba Şeyh Ahmed b. İbrahim Zeynü'l-Arap," diye tanımlanmaktadır. Konya Müzesine kaldırılan kitabedeki ifadelerle örtüşen bu nitelermeye göre Ahmed Fakih alimlerin "kutbu" ve meşâyihin de "meliki"dir; yani her iki sınıfın da en ileri mertebesinde bulunan biridir.

Konyalı'nın da büyük bir vukufu daha önceden belirttiği üzere burada sözkonusu edilen şahıs; Ahmed Eflaki tarafından, marifet şarabını içen ve Sultantü'l-ulemâ'dan fıkıh dersi alırken cezbeye tutulup, kitaplarını yakarak dağlara çıkan ve bilginlik illeti kendisinden gitsin diye, diğer bir ifadeyle cahil olabilmek için geceli gündüzlü kırk sene uğraşan; dağlardan döndükten sonra Konya'da oturarak kerametler gösteren¹⁰ biri olarak tanımlanan; ekte tıpkıbasımı verilen belgede "kutbu'l-ulemâ ve müşşidü'l-fukarâ" olarak tanımlanan Ahmed Fakih'ten başkası değildir. Çünkü, diğer Hoca Fakih, türbe kitabesinde sadece "melikü'l-abdâl seyyidi'l-meczubîn"¹¹ olarak nitelenmekte, bilginliğine dair bir tek sözcük kitabesinde yer almamaktadır. Şayet o da bilgin olsaydı

⁸ İ.H. Konyalı, *Aynı Eser*, 744, 745.

⁹ Osman F. Sertkaya, "...bu Fakih Ahmed'in torunu Seyyid Ahmed, Karaman'da babası Seyyid İbrahim Arap ile dedesi Melikü'l-meşâyih Fakih Ahmed'in ve büyük dedesi Seyyid Ahmed'in adlarına 687 (1288) yılında bir zaviye yaptırmıştır. Zaviyenin yanında da Fakih Ahmed'in müridlerinden Şeyh Alaman'ın türbesi bulunmakta ve o yöre bugün Şeyh Alaman Mahallesi adıyla anılmaktadır." Ahmed Fakih", *DVIA.*, 2, 66.

¹⁰ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Tahsin Yazıcı tercümesi, I (İstanbul 1989), 38, 39, 446, 452, 453; II (İstanbul 1989), 53, 362.

¹¹ İ.H. Konyalı, *Aynı eser*, 391.

kitabesinde söz konusu edilmemesi mümkün değildi. Yalnız her iki Ahmed Fakihin de Kalenderî¹² oldukları kesindir.

Melâmi meşrep olan Kalenderîlerin toplumsal değerlere sırt çevirişleri ve dünyaya boşvermişlikleri, dünya zevklerinden uzak duruşları, derbeder yaşayışları bilinmektedir. İşte, kısaca Çarhnâme olarak bilinen ve "dünyanın faniliğinden, dünya zevklerine kapılmanın yanlışlığından, kabir azabından ve mahşerden bahsederek ölümü hatırlatan, bu dünyada ahiret için hazırlamanın gerekliliğini öğütleyen, bunun da kanaat ve alçak gönüllülük içerisinde yaşayıp ibadet etmek ve ahlaki güzelliklere sahip olmakla sağlanabileceğini açıklayan dinî-sufiyâne "bu eserin yazarı, Osman Fikri Sertkaya'nın Hoca Kara Fakih¹³, İ. H. Konyalı'nın kitabında sözünü ettiği bir vesikada "Esvedî" olarak geçen, yukarıda serdedilen belgelerde kimliği ortaya konulan ve Şeyh Alaman Mahallesi'nde Zeynü'l-Arap adında zaviyesi bulunan "Kutbu'l-ulemâ"¹⁴ ve "Melikü'l-Meşayih Fakih Ahmed"¹⁵ olması mevcut bilgilere göre en doğru varsayımdır, denebilir.

Hasan Yüksel

¹² Bu devir kalenderleri dağ ve tepe başlarındaki mağaralarda insanlardan uzak, yalnız başlarına ve yarı çıplak, asgari yiyeceklerle yetinerek yaşayan ekserisi bekar ve münzevi bir hayat sürüyorlardı. Bkz. Ahmed Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda marjinal Süfîlik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, 141-197.

¹³ O. F Sertkaya, "Ahmed Fakih", *DVLA.*, 2, 66.

¹⁴ Ekteki belgenin transkripsiyonuna ve tıpkıbasımına bkz.

¹⁵ İ.H. Konyalı, *Aynı Eser*, 745.

Ek 1

El-emrü kemâ zükire fihî ve's-şânu ale mâ sutire fihî Nemekahu Cafer Mustafa b. Eş-Şeyh Ahmed El-Kadî bi-Medîne-i Konya el-mahmiyye. Afâ anhumâ Mühür.

El-hamdu lillahi muvakkifü'l-ibâde li-iddihâri'z-zâd li-yevmi't-tenâd. Ve's-selâtu ve's-selâmü ale resûlihi Muhammedini'l-hâdi ile sebîli's-sedâd ve ale âlihi ve eshâbihi zevî'l-felâhi ve'r-reşâd.

Ve ba'du *Mehmiyye-i Konya* -humiyet ani'l-afâti ve'l-beyiyye- mahallâtından *Şeyh Alman Mahallesi*'nde vâki' kütbü'l-ulemâ ve mürşidü'l-fukarâ fi'd-dünya ve fi'l-ukbâ *Merhûm Eş-Şeyh Ahmed ibni İbrahim Zeynü'l-arab -aleyhi'r-rahmeti'r-rabbi-Zâviyesi*'nde evlâdiyet üzre eban an ced meşruta zâviyedâr ve mütevellî olan *Abdu'l-ahad bin Seydâli Fakih* nâm kimesne meclis-i şerif ve lâzımı't-teşrif zey-i kitabda mestûru'l-esâmî olan müslümanlar ile hazır olup şöyle takrîr-i kelâm ve bast-ı merâm eyledi ki zâviye-i mezbûrenün vakfiyesi *Celâli İstilâsı'nda* ve *Kaht u Galâ Zamanı'nda* zâyi' olup vakfi olan eşya inkirâz-ı âlemün sebebi ile mülkiyete mübeddel olup bu sebep ile ahirette mu'atteb belki mu'azzeb olmadan havf olunur. Yevme lâ yenfe'u'l-mâle velâ benün illâ men ete'llahe bi-kalbin selim ve yevme yenfe'u's-sâdikâne sıdkahum fehvasınca hâzır-ı bi'l-meclis olan müslümanlardan sual olunup takrîrleri tahfîr olunmak matlûbundur didikde ve lâ tektûmû's-şahade ayet-i kerîmesi mazmûnunca sual olundukda *El-Hac Satı bin Eyyüp* ve *El-Hac Sinan ibni Bostan* ve *El-Hac Mehmed bin Abdü'l-celil* ve *El-Hac Mustafa bin Ali* nâm kimesneler ve gayriler cevap eylediler ki yine mahalle-i mezbûre kurbunda *Arablar Sokağı'nda* vâki garben *Tekke-nişin Yusuf Bağı* ve kibleten ve şimâlen ve şarken tarîk-i âmm ile mahdûd olan *İnce Kara Bağı* demekle ma'rûf bağ zemini senevî kırk akçe icâresi olup ve *Karğa Veli Bağı* zemini ki şimâlen ve şarken *El-Hac Dede* mülkü ve kibleten tarîk-i âmm ve garben *Deveci Ali* milki ile mahdûd arz senevî otuziki akçe icâresi olup ve *Sadırlar Mahallesi* başında yedi dönüm mikdarı bağ zemini şarken ve kibleten tarîk-i âmm ve şimâlen *Hacı Mahmud* milki ve garben *Cum'a Mescidi Vakfi* ile mahdûddur. İsmail nâm kimesne senevî yüz akçe ile icâr olunmuşdur. Ve zâviye-i mezbûrenün havâlisinde vâki' kibleten *Sarban Bağı* ve garben ve şimâlen tarîk-i âmm ve şarken *Edhem Efendi* milki ile mahdûd olan bağçe yerleri senevî otuzbeş akçe icâre ile icâr olunmuşdur. Ve dolap ucunda kibleten tarîk-i âmm ve şarken ve şarken *Mürüvvet oğlu* milki ve şimâlen *Edhem Efendi* milki ve garben *Türbe Vakfi* ile mahdûd dokuz dönüm tarla ve mahalle-i mezbûrenün şarkisinde kibleten tarîk-i âmm ve garben *Hacı Dede* milki suyolu ile ve şimâlen *Hacı Mehmed* milki ve şarken *Derviş Osman* milki ile mahdûd altı dönüm mikdarı tarla ve *Atabey Kapusu* başında vaki garben *Hacı Mustafa* milki ve şimâlen tarîk-i âmm ve kibleten *Havâce Ali* milki ve şarken Kanucek (?) Receb milki ile mahdûd olan on iki dönüm mikdarı zemindir. Zikr olunan icârât-i zemîn-i bağât sene başında cem' ve tahsil olunur ve zira'ate sâlih olan arâzi zira'at olunup öşrünü vakf için zâviyedâr ve mütevellisi olan *Abdu'l-ahad* atadan ve dededen meşrûtaları ve evlâdiyet üzre mutasarrıflar oldukların bilürüz ve atalarımızdan ve ihtiyarlardan mesmû'umuzdur eylece bilürüz ve eylece şehâdet ideriz dediklerinde mâ hüve'l-vâki ba'de't-tezkîyye ve't-ta'dîl vakfi zayi' ve telef

ve milke mübeddel olmamak ecli için ve icârâtdan hâsıl olan nukûd ve öşürden hâsıl olan mahsûlât *türbenin kandiline ve meremmâtuna sarf oluna* ve ba'dehu müteveli ve zâviyedâr olanlar meşrûtalari üzre alup kabz etmeleri için bu vesika ale vechi't-tahkik ketb olunup yedlerine vaz olundu ki kendilerden sonra erşed evlâdları ve evlâd-ı evlâdları batnen ba'de batnin mutasarrıf olup vakt-i hâcetde ihtichac idine. Cerâ zelike ve hurrire fi'l-yevmi't-tâsi' aşar min Şehr-i Rebî'ül-evvel min şuhûri sene erba' ve ısrın ve elf li-tarihi men lehu'l-izzü ve ş-şeref. (19 R. evvel 1024/9 Nisan 1615)

Şuhûdu'l-hâl

Bayezid b Hızır

Mustafa b. Kara

Şeyhi b. Muhyiddin

Mahmud Çelebi b.Yusuf

Mustafa b. Ali

Ahmed b. Muhammed

Ali b. Veli

El-Hacı Süleyman b. Karakaş

Hasan Dede El-Mevlevî

Musa Dede b. Mehmed

Veli b. Pirgâib

Gaybî b. Ergâib

El-Hacı Mercan

Satılmış b. Çalab Verdi

Ve gayrihim mine'l-hâzırın

الامر كما ذكره وان كان على ما ذكره
مصطفى بن الشيخ احمد القاسمي
مجلسه وبنده محمد
عمري

الحمد لله موفق القباد لادخار الزاد ليوم التناد والصلوة والسلام
رسوله محمد الهادي الي سبيل السداد وعلى آله واصحابه ذوي
الفلاح والرشاد وبعد حمية قونية حميت عن الافات والبلية
مجال تدن شيخ المان محله واقع قطب العلماء ومرشد الفقرا في الدنيا
وفي العقبي مرحوم الشيخ احمد ابن ابراهيم زبير العز علي بن حجة
الرب زراوية سنة اولاديت اوزره ابا عن جد مشروط زراوية دار
اولان عبد الاحد بن سيد اليغية نام مكنه مجلس شريف ولازم
ذيل كتابه مسطور الاسامي اولان مسلمان ابيه حاضر اولو
كلام وبسط مرام ايلد بلك زراوية مزوره نوك وقفية سبي جلالي ايتلا
وتحط وغلا زمانه صنا بوايو وقفي اولان اشيا انقراض
ملكيتيه بيدل اولو بوسيب ايله آخرته معاتب بلكه مغذبا اوله دن
خوف اولنور يوم لا ينفع مال ولا بنوه الا من اتى الله بقلب سليم
ينفع الصادقين صدقهم فخوا سنجيه حاضر بالمجلس اولان
سؤال اولنوب تقرير لري تحرير اولنوق مطلقه دليله ولا
لج من ايز

وحيط وعلا زمانه ضا بوالهيب وفي اولان اشيا العراس
 ملكيته بيدل اولوب بوسيب ايله آخريته معاتب بلكه معذبا اولدور
 خوف اولنور يوم لا ينفع لاله ولا بنوه الا من اتى الله بقلب سليم
 ينفع الصادقين صدقهم فحقوا بسجده حاضر بالمجلس اولان
 سؤال اولنوب تقريري تحريرو اولنوق مطاوعم درديل اولان
 الشهادة ايتكرم بيسيه مضمونجه سؤال اولنوق الحاج صالح
 والحاج سنان ابن بوستان والحاج محمد بن عبد الجليل والحاج
 علي نام كنه وغير بلر جواب ايلديلر كه بينه محله مزبور قرينده عمر بر صوف
 واقع غربا تكيه شين يوسف باغي وقبله وشمالا وشرق اطراف عام
 محدود اولان اينجه قن باغي ديكيله معروف باغ زمين سنوي قري
 اچجه اجاره سيب اولوب وقرغه ولي باغ زمين كه شمالا وشرق
 دده ملكي وقبله طرف عام وغربا دوحى على ملكي ابو محمد و
 سنوي او توغز اكي اچجه اجاره سيب اولوب وصدور محله ياشون بيددي دده
 باغ زمين شرقا وقبله طرف عام وشمالا حاجي محمود ملكي وغربا جعفر
 دهر اسماعيل نام كنه سنوي يوز اچجه اجاره ايله اجار اولنوق دهر
 حوالينده واقع قبله صاريان باغي وغربا وشمالا طرف عام وشرق
 محدود اولان باغجه برلي سنوي او توغز شين اچجه اجاره ايله
 ودوله او جند قبله طرف عام وشرق ارموت اوغلا ملكي وشمالا دهر
 تربه وقف ايله محدود وطقوز دوقم تارلا و محله مزبور نوك شرق
 وغربا حاجي دهر ملكي صويولي ايله وشمالا حاجي محمد ملكي وشرق
 ملكي ابو محمد الت دوقم مقداري تارلا وعطابيكه قوروي باغ
 مصطفى ملكي وشمالا طرف عام وقبله خواج علي ملكي وشرق
 محدود اولان اوله ابي دهر سندن اولان اولان اولان اولان
 سندن باشن جمع وتحصيل اولنور ودر اعنه صالح اولان اولان اولان
 دده اولان اولان اولان اولان اولان اولان اولان اولان اولان

وغير باجی دن ملكه صوبه بولي ايله و شما آلا حاجی محمد علی و سترج سترج
ملكی الی محدود الت دوغم مقداری تارلا و عطا ایک قویوی باشن و اربع غریبا حاجی
مصطفی ملكی و شما الا طرفی عا و قبله خواجی علی ملكی و شرفا اولدی
حسب ملكی الله
بانا
مستحق
احار اتران

محدود اولان اون ایکی دوغم مقداری زمین در ذکر اولندان اجار اتران
سند باشن جمع و تحصیل اولغور و در اعته صالح اولان اتران غنی تر اعنت اوغور
عشر فی وقف ایچون تراویه د آر و متویسی اولاعبد الاحد اتان و
دره

مشروط لری و اولادیت اوزره مشرف اولدو قلین بیلور و انا لری
واختیار لردن مسموم غم در ایله بیلور و ایله شهادت ایله در ایدر
ما هو الو اربع بعد التزمیت و التعدیل و وقف صایح و تلت و ملكه مبدل
صالح اولان اتران

اجل ایچون و اجار اتان حاصل اولانقود و عشرین حال اولان اتران
تر بر نون قند لینه و مرآتند صرف اولنه و بعد متولی فرز و ایدر اولدو
مشروط لری اوزره الو قبض ائمه لر چوه بویلیقه علی و
بطن

بدلرینه وضع اولندیکه کندیلردن صکن او شدا اولدو و اولاد اولدو
بدر بطن مشرف اولو و وقت حاجتده احتیاج ایدر حرمی د لک
البعوم التاسع عشر من شهر ربيع الاول من شهر سنة ١٢٥٠ و
الف

لتاریخ من له القرض و الشرف

بایزیدین	مصطفی بن	شیخین	محمود علی	مصطفی علی
محمد	علی بن	قراغان	موسوی	محمد
ولی	عینی	الحاجی	ضلعی	و عزمین
یرغاب	ارغاب	مرجان	چلب و بونک	حاجی